

RAZIM, J. *Věrní Přemyslovci a barbarští Čechové.*
Praha: Leges, 2017, 416 s.

V oboru starších českých právních dějin se najde jen málo témat, jež by v minulosti vyvolala tolik kontroverzí jako státoprávní vztah českého státu a Svaté říše římské. Na vině byla především politická objednávka – česko-německé vztahy byly v průběhu 19. a 20. století značně komplikované, procházely dramatickými turbulencemi a celá řada historiků se v tomto kontextu buď vědomě, nebo přinejmenším mimoděk snažila o to, aby jejich interpretace a závěry patřičně podporovaly aktuální zájmy na příslušné straně státní hranice. Posledním významným paradigmatickým příspěvkem české historiografie k diskuzi se stala útlá monografie Václava Vaněčka, vydaná hned v roce 1945 – v ní byl poměr mezi Čechami a Říší v období raného a vrcholného středověku označen za vztah povýtce politický, v němž se právo redukovalo na utilitární interpretační prostředek. Rozhodně zde bylo také odmítnuto jakékoliv uznání lenní podřízenosti z české strany.¹ Tyto teze rezonují na českých právněhistorických pracovištích prakticky dodnes.

Recenzovanou publikaci lze rozhodně považovat za velmi významný příspěvek k naznačenému tématu a zároveň sympatický pokus oživit diskuzi, která byla v českém prostředí pod vlivem Vaněčkovy autority do značné míry utlumena. Jednoznačným kladem je skutečnost, že autor, mladý brněnský historik Jakub Razim, se mohl při psaní opírat nejen o své právní vzdělání, ale že je zároveň absolventem klasického vzdělání historického. To mu zejména umožnilo reflektovat některé moderní západoevropské historiografické proudy, jejichž společným jmenovatelem je ústup pozornosti napjaté ke konkrétním historickým událostem a procesům, a naopak akcentování jednotlivce, jeho vnitřního světa a prožitku, stejně jako komunikačních a interakčních schémat uvnitř společnosti. Přejímání antropologických, kulturněhistorických a dalších podobných podnětů do právněhistorické práce je nepochybně zajímavým osvěžením klasické juristické metodologie, která v období staršího středověku naráží na řadu limitů.

Jedním z produktů mohutného „cultural turn“, ovládajícího západoevropské historické bádání, je také kulturněhistorická analýza práva, vycházející z poznatku o diametrálně odlišném fungování středověkého světa, jehož právní základy byly modernímu právnímu řádu na hony vzdáleny. Klíčovou rolí v něm nehrály ani právní předpisy, ani jiné klasické právní prameny, ale spíše formalizované rituály, jejichž opakování utvářelo nezbytnou míru právní jistoty ve společenských vztazích.² I když v jednotlivých aspektech lze jistě

¹ VANĚČEK, V. *Stát Přemyslovců a středověká „říše“*. Praha: Melantrich, 1945.

² Zde je třeba odkázat především na monografii STOLLBERG-RILINGER, B. *Rituale*. Frankfurt am Main – New York: Campus, 2013; či kolektivní práci STOLLBERG-RILINGER, B. – NEU, T. – BRAUNER, C.

naznačený výzkumný proud z právněhistorického hlediska podrobit kritice či přinejmenším přijímat s rezervou jeho východiska, není sporu o tom, že může být pro starší právní dějiny zároveň v mnoha ohledech inspirativní. Je-li totiž předmětem zájmu právní historie fenomén práva, pak se při jeho zkoumání rozhodně nelze omezovat na podobu právních norem platných v jednotlivých historických epochách, ale je nutno vnímat a mapovat také jejich reálné působení. Neboli, rovinu „law in books“ je třeba neustále konfrontovat s „law in action“, což v sobě obnáší hledání skutečného vlivu práva na život společnosti a jeho vnímání ze strany současníků.

Právě pro starší středověké období platí přitom nepochybně, že klasických právních textů je zachováno minimum a že podoba práva je třeba – ovšem se značnou opatrností – vyvozovat z reálných událostí, zaznamenaných takřka výhradně v pramenech narativní povahy. Což znamená, že metodologická výzbroj historie zde nachází větší uplatnění než prostředkový arzenál klasické jurisprudence. Z tohoto pohledu je velmi důležité, že je autor více než dobře schopen přístupy obou vědních disciplín podle potřeby kombinovat.

Knihu zahajuje hutná kapitola Čechy a Říše (s. 11–40), víceméně suplující – poněkud nekonvenčně – absentující úvod. Její první část představuje komentovaná bibliografie zahraniční, dominantně německé literatury, která byla v posledních desetiletích věnována problematice středověkého mezinárodního práva, resp. která reprezentuje moderní přístupy ke zkoumání středověkého života včetně fenoménu práva. Autor se zde poměrně velmi zřetelně přihlásil k inspiraci konceptem „Vorstellungsgeschichte“ (dějin představ),³ což ho vedlo k vymezení tří různoběžných rovin zkoumání reality: 1. východní politika Říše (události), symbolická česko-říšská komunikace a s ní spojené rituály (struktury) a dobové koncepce zapojení Čech do politického prostoru středovýchodní Evropy, resp. oblasti politického vlivu Říše (představy). Vzhledem k proměnám říšské politiky, k nimž došlo po nastoupení dynastie Štaufů na říšský trůn, se přitom rozhodl omezit svůj zájem na starší, otonsko-sálskou epochu. Následně vysvětlil, z kterých narativních pramenů bude další analýza vycházet, a konečně si v závěru kapitoly vymezil tři hypotézy, k ověření jejichž pravdivosti má další rozbor směřovat. A sice, že 1. politické elity Čech a Říše se sdružovaly v rituální společenství, 2. české země byly v Říši vnímány jako její součást, byť do jisté míry specifická, a přemyslovští panovníci v důsledku toho za plnoprávná říšská knížata, 3. říšsko-české vztahy neměly ryze politický charakter a nebyly primárně budovány z pozice síly, ale podléhaly všeobecně přijímaným regulativům.

Následujících pět kapitol je pak podrobnou analýzou a interpretací toho, jak byly Čechy a jejich vztah k Říši zachyceny ve vybraných narativních dílech fundamentálního významu. Postupně jsou takto podrobně zkoumány Tři knihy saských dějin Widukinda z Corvey (s. 41–90), Kronika Dětmara z Merseburgu (s. 91–172), Altašský letopis (s. 173–236), Letopisy Lamperta z Hersfeldu (s. 237–272) a Hildesheimský letopis (s. 273–314). Tento výběr má samozřejmě za následek určitou jednostrannost, neboť všechna uvedená díla reprezentují výhradně německou reflexi zkoumané problematiky, což nevyhnutelně implikuje jistou tendenčnost. Toho si byl autor vědom a otevřeně tuto skutečnost avizoval, přičemž zároveň ohlásil své odhodlání se s ní co nejpečlivěji vyrovnat (s. 28–29). I když

(eds.). *Alles nur symbolisch? Bilanz und Perspektiven der Erforschung symbolischer Kommunikation*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 2013.

³ Základním dílem je v tomto ohledu GOETZ, H.-W. *Vorstellungsgeschichte. Gesammelte Schriften zu Wahrnehmungen, Deutungen und Vorstellungen im Mittelalter*. Bochum: Dieter Winkler, 2007.

samozejmě nelze přehlédnout pomalejší cestu k písemné kultuře v Čechách (a slovan-
ských zemích obecně) ve srovnání se západní Evropou a z toho se odvíjející absenci srovn-
natelné pramenné základny na naší straně hranice, rozhodně se nabízí otázka, zda autor
přeci jen neměl zařadit i kapitolu věnovanou kronice pražského kanovníka Kosmy, jehož
život se z nemalé části s autorem sledovaným obdobím překrývá a jehož tak lze alespoň
částečně vnímat za významného „očitého svědka“. V tomto směru si jeho volba (či spíše
nevolba) zasloužila pregnantnější zdůvodnění.

Autor se ve všech výše uvedených kapitolách držel s chvályhodnou systematickostí
jednotného schématu. Nejprve představil dotyčný pramen, popsal jeho provenienci a tam,
kde to bylo možné, též osobnost autora, zhodnotil hodnověrnost kroniky (zejména *in spe-*
cie ve vztahu k českému prostředí) a provedl přehled toho, v jaké míře a v jakém kontextu
jsou v něm záležitosti Českého knížectví a jeho vládnoucích elit reflektovány. Podkapitoly
„Ideový koncept Čech a říše“ usilují o deskripci jakéhosi pomyslného státoprávního modelu,
vyrůstajícího z textu zkoumaných pramenů, přičemž autorovy úvahy jsou znovu podepřeny
bohatými sondami do soudobé evropské historiografie raného středověku a jejich metodolo-
gických impulzů nejrůznějšího druhu. V závěrečných podkapitolách „Rituální společenství
Čech a říše“ pak autor podrobně analyzuje konkrétní, kronikami a letopisy zachycené udá-
losti, které dává do dobového politického a právního kontextu a snaží se nalézat paralely
v širším říšském prostředí. O tom, jaké interakce a rituály jsou zkoumány, vypovídají velmi
ilustrativně dodatky k názvům těchto podkapitol, resp. názvy jejich jednotlivých částí (Přem-
yslovská deditia, Gratia regis, Vladivojova investitura roku 1002, Jaromírova investitura
roku 1004, Jaromírovo deditio roku 1012, Břetislavovo deditio roku 1041, Darovací rituály,
Dary a tributů, Diplomatické dary, Dary za věrnost, Politické procesy).

V Závěru (s. 315–326) autor zrekapituloval výsledky dílčích analýz a zdůraznil některé
jejich společné rysy. Na prvním místě upozornil na určitou dichotomii řeči pramenů, které
na „gens“ Čechů hleděly jako na svébytnou pospolitost, odlišnou od germánského obyva-
telstva Říše, avšak Přemyslovce vnímaly jako říšská knížata, respektující autoritu římských
císařů (králů). Jejich vzájemnou komunikaci v podobě symbolických gest, výroků a rituálů
lze přitom podle autora – v souladu se závěry některých historiků německých – chápat jako
standardní prostředek dobové diplomacie, resp. „mezinárodního práva“, tedy jako jednání,
která navzdory absenci písemné formy nepostrádala normativní rozměr. Již v 10. století
se začal v říško-českých vztazích prosazovat rituál zvaný deditio, jehož podstatou bylo
vyhledávání a zpravidla též získávání milosti od mocnějšího partnera za cenu formalizo-
vaného pokoření, od století následujícího pak prameny opakovaně dosvědčují přechodový
rituál investitury, který lze podle autorova velmi přesvědčivě vyargumentovaného názoru
těžko chápat jinak než jako udílení léna ze strany říšských vládců a zároveň slib vazalské
věrnosti přemyslovských knížat. Do třetice pak podle autora víceméně všechny prameny
poukazují na to, že součástí říško-české koexistence byl také rozvinutý systém darů, který
ale v zásadě fungoval na principu *do ut des*. Také z něho vyplývá zařazení Přemyslovců
do okruhu říšské nobility, participujícího na ustálených rituálech (v německé literatuře se
užívá pojmu „Ritualgemeinschaft“), přičemž jejich postavení zde bylo rovněž v jistém
smyslu podřízené císařům, neboť předávání darů – v obou směrech – probíhalo zásadně
na říšské půdě.

Celé pojednání autor zakončil poměrně nesmlouvavým konstatováním, že „z probrané
látky se tudíž jen stěží dobereme stanoviska zastávaného právními historiky, již kráčeji

ve šlápějích Václava Vaněčka a tvrdí, že evropský geopolitický prostor, v němž se rozkládalo otonsko-sálské impérium a přemyslovský ‚státeček‘, byl vyplněn právním vakuem, že postrádal elementární ‚pravidla hry‘ a že silnějším ‚hráčům‘ ponechával volnost, aby se chovali ke slabším, jak se jim zlíbí“ (s. 326). Na první pohled může snad někomu takovéto vyústění připadat až příliš neuctivé k autoritám, zvláště od autora poměrně mladého. Na druhou stranu je ale třeba vidět, že z jeho díla číší za první vynikající znalost jak dobových pramenů, tak relevantní zahraniční literární produkce (a to jak z oboru právních dějin, tak především jiných příbuzných historických disciplín) a za druhé promyšlené úsilí dobrat se za použití co nejširšího spektra metodických postupů důkladnému porozumění dobových událostí, jejich vnímání a právní interpretaci. Jistě, interdisciplinární (a zejména výrazně kulturně-historický) přístup může v ryze juristických kruzích budít určité pochybnosti (podle soudu recenzenta byla například ne zcela dostatečně rozebrána souvztažnost mezi „právními rituály“ a fenoménem právního obyčeje jakožto historicky prvotního pramene práva, patřícího k základním pojmoslovným institutům právní historie), ovšem interdisciplinární spolupráce a vzájemné ovlivňování je nepochybně trendem, který může historiografii výrazně posouvat vpřed.

Není každopádně sporu o tom, že problematika raně středověkých česko-německých vztahů si zaslouží, aby byla po desetiletích utlumení v české právní historii znovu otevřena a podrobena další diskuzi, v níž je možno s Věrnými Přemyslovci a barbarskými Čechy souhlasit, či nesouhlasit, ale rozhodně je třeba brát je vážně. Tím spíše, že nejde o první pokus podrobit tuto významnou část českých dějin relativně hluboké reinterpetaci.⁴

Marek Starý

doi: 10.14712/2464689X.2019.19

⁴ Viz velmi podnětnou studii KALHOUS, D. Čechy a říše: problém pramenů nebo historiografie? *Český časopis historický*, 2013, 3/CXI, s. 481–516.